

Pr. Cristian Barnea

VALOAREA TRUPULUI OMENESC ÎN SPIRITUALITATEA ORTODOXĂ

Cuvânt înainte de
PR. PROF. UNIV. DR. IOAN C. TEȘU

Carte tipărită cu binecuvântarea
Înaltpreasfințitului

Mitropolitul Moldovei și Bucovinei

DOXOLOGIA
Iași, 2021

CUPRINS

Cuvânt înainte	9
Introducere: Despre trupul omenesc. Argument	19
1. Prezentarea temei de cercetare și stadiul actual al cercetărilor științifice în domeniul abordat	19
2. Obiectivele cercetărilor, rezultate și contribuții potențiale	25
3. Descrierea metodei de cercetare	26
4. Structura lucrării	29
Partea I: TRUPUL DIN PERSPECTIVĂ INTERDISCIPLINARĂ: FILOZOFICĂ, ISTORICĂ ȘI MEDICALĂ	35
Capitolul I: Sensuri ale ideii de „corp”.	
Precizări conceptuale	37
I. 1. Ambivalența: corpul sau trupul omului?	37
I. 2. Trupul omului în antropologia holistică a Sfintei Scripturi	42
I. 2. 1. Trupul – <i>templul Duhului Sfânt</i> (1 Cor. 6, 19)	58
Capitolul II: Abordarea interdisciplinară a conceptului de „trup”	69
II. 1. Trupul din perspectivă filozofică	70
II. 1. 1. Trupul ($\sigma\omega\mu\alpha$) în gândirea filozofică a Antichității clasice ..	73
II. 1. 2. Trupul în învățături eretice	81
II. 1. 3. Metafore „clasice” ale trupului	90
II. 1. 4. Corpul în modernitate și postmodernitate	96
II. 2. Trupul din perspectivă istorică și medicală	101
II. 2. 1. Trupul în antropologia medicală	114

**Partea a II-a: VALOAREA TRUPULUI OMENESC
ÎN TEOLOGIA SFINȚILOR PĂRINȚI137**

Capitolul III: Trupul între vocația originară și realitatea obiectivă a vieții	139
III. 1. Trupul în starea primordială	139
III. 1. 1. Consecințele „căderii în trup”	142
III. 1. 1. 1. Hainele de piele (<i>δερμάτινοι χιτῶνες</i>)	148
III. 1. 2. Mentea (<i>νοῦς</i> -ul) și trupul	155
III. 1. 2. 1. <i>Νοῦς</i> – ochiul sufletului	157
III. 1. 2. 2. Simțirea minții (<i>αἴσθησις νοερά</i>) și simțurile trupești	163
III. 1. 3. Inima (<i>καρδία</i>) și trupul	182
III. 1. 3. 1. Inima ca organ al minții	183
III. 1. 3. 2. Inima – locul de sălășluire a harului	187
III. 2. Afectele – cale spre cer sau spre pământ	190
III. 2. 1. Gândurile (<i>λογισμοί</i>) și lucrarea lor în trup	194
III. 2. 1. 1. Existența omului între plăcere și durere	195
III. 2. 1. 2. Concretizarea gândurilor în păcate trupești	198
III. 2. 2. Păcatele trupești sau carnale	204
III. 2. 2. 1. Felurile păcatelor și patimilor trupești. Lucrarea lor	209
III. 2. 2. 1. 1. Filozofia sau iubirea trupească de sine (<i>φιλαυτία</i>)	209
III. 2. 2. 1. 2. Lăcomia (<i>γαστριμαργία</i>)	211
III. 2. 2. 1. 3. Desfrânarea (<i>πορνεία</i>)	215
III. 2. 2. 1. 4. Iubirea de arginți (<i>φιλαργυρία</i>)	218
III. 3. Bolile trupești – prilej de „revenire în sine” (Lc. 15, 17)	221
III. 3. 1. Semnificații duhovnicești ale bolii	224
III. 3. 1. 1. Recomandări patristice privind trupul bolnav	229
Capitolul IV: Premise ale înduhovnicirii trupului	235
IV. 1. Trup și Întrupare	236
IV. 1. 1. Trupul omenesc și trupul Bisericii – trupul lui Hristos	244
IV. 1. 2. Legea și trupul – abordare patristică simbolică	255

IV. 2. Tămăduirea trupului prin Sfintele Taine	260
IV. 2. 1. Noțiunea de „vindecare trupească”	265
IV. 2. 2. Nepățimirea (<i>ἀπάθεια</i>) ca stare de sănătate	266

Capitolul V: Înduhovnicirea trupului în spațiul ascetic și liturgic-sacramental al Bisericii

V. 1. Trupul în efortul ascetic	271
V. 1. 1. Asceza (<i>ἄσκησις</i>) ca lucrare tămăduitoare a trupului	274
V. 1. 1. 1. Trupul în lucrarea rugăciunii inimii	283
V. 1. 1. 2. Sublimarea trupului omenesc. Viața monahală	297
V. 1. 2. Trupul împreună-ostenitor în lucrarea virtuților	301
V. 1. 2. 1. Hristos – ființa și trupul virtuților	303
V. 1. 2. 2. Virtuțile trupești și efectele lor binefăcătoare asupra trupului	305
V. 2. Trupul și moartea	314
V. 2. 1. Felurile morții: moartea duhovnicească și moartea trupească	317
V. 2. 2. Legătura sufletului cu trupul său după moarte	325

Capitolul VI: Trupul omului unit cu Dumnezeu

VI. 1. <i>Θέωσις</i> sau despre trupul pnevmatizat	333
VI. 1. 1. Trupul omului în extaz	339
VI. 1. 1. 1. Trupurile sfinților: moaștele	348
VI. 1. 2. Trupul omului înviat	351
VI. 1. 2. 1. Trupul strălucitor al omului zilei a opta	354

**Partea a III-a: SEMNIFICAȚIA TRUPULUI
PENTRU OMUL CONTEMPORAN**

Capitolul VII: Provocări la adresa trupului omenesc astăzi

VII. 1. Trupul în cultura postumană	359
VII. 1. 1. Trupul în realitatea virtuală	361
VII. 1. 2. Vulgarizarea imaginii trupului în artă	368

VII. 2. Provocări în domeniul bioeticii	377
VII. 2. 1. Transplantul de organe și arderea trupului mort	381
VII. 2. 2. Eternizarea tehnică a trupului	389
Capitolul VIII: Repere pentru o gândire neopatristică	
despre trupul omenesc	393
VIII. 1. Relația trupul omului – trupul lui Hristos în gândirea Părintelui Dumitru Stăniloae	400
VIII. 2. Mărturie contemporană despre valoarea inestimabilă a trupului: Sfântul Sofronie Saharov	417
Concluzii	429
1. Actualitatea învățaturii Sfinților Părinți referitoare la trup	429
2. Valorificarea tezaurului spiritualității ortodoxe cu privire la trup – o necesitate a discursului teologic astăzi	437
Bibliografie	441
Anexe	499

CUVÂNT ÎNAINTE

Un important duhovnic grec contemporan, Arhimandritul Epifanie Teodoropoulos († 1989), referindu-se la „taina” vieții umane și la bogatele potențialități pe care le poartă aceasta în sine, spunea că „problema trupului va fi rezolvată definitiv doar de lespeda mormântului” (Arhimandrit Vasilios Bacoianis, *Căsătoria. Secretele alegerii. Secretele bucuriei. Secretele trăinicieii*, traducere din limba greacă de Pr. Victor Manolache, Editura de Suflet, Editura Tabor, București, 2010, pp. 16-17). Dincolo de paradoxul pe care îl conțin, aceste cuvinte exprimă, totodată, o realitate incontestabilă a vieții umane și trupești, posibilitățile și potențialitățile largi ale acestuia, dar și direcția și sensul care îi poate fi dat: pozitiv, spre o viață duhovnicească înaltă, sau greșit, prin lucrarea păcatelor și a patimilor.

Adulat sau blamat, înfrumusețat, respectat și sublimat sau, dimpotrivă, criticat și suprimat, trupul constituie unul din cele două elemente ale constituției umane, de a cărui lucrare depinde însăși viața omului, și nu doar în planul imediat, actual, ci și în veșnicie.

Purtând în sine, latent sau explicit, puteri, facultăți și funcții surprinzătoare, el îl poate conduce pe om spre o viață spirituală înaltă sau, în mod contrar, către căderi abisale în zonele inferioare nu doar ale conștiinței umane, ci și ale iraționalității și animalității sau, cum afirmam, cu înalt spirit de discernământ, Părinții duhovnicești ai Ortodoxiei, dacă lumea prezentă este cale spre rai sau drum spre iad, trupul uman, elementul de legătură dintre sufletul tinzând către lumea spirituală și către Creatorul său și lumea materială, poate fi prieten bun sau dușman învederat, izvor și laborator al păcatelor și patimilor sau, prin asceză, locaș și templu al Duhului Sfânt, tron al dumnezeirii și suport al unei vieți spirituale îmbunătățite.

Lucrarea pe care Părintele Cristian-Alexandru Barnea a propus-o ca teză de doctorat în Teologie încearcă și, precum vom vedea, izbutește la modul cel mai înalt să lărgească analiza și cunoașterea asupra trupului uman și a bogatei sale vieți, căutând răspunsuri edificatoare încă de aici și de acum.

Teza elaborată de sfinția sa, cuprinzând opt capitole generale, precedate de o introducere sistematică și finalizate prin unele concluzii sintetice și 17 imagini, în anexe, și însumând 2010 note bibliografice, extrase din 680 de titluri, caută, deci, să analizeze, dintr-o perspectivă largă, interdisciplinară, teologică, filosofică și medicală, problema trupului uman, a bogatelor sale semnificații, precum și a atitudinilor față de acesta, așa cum au fost ele înregistrate pe parcursul veacurilor și din perspectiva disciplinelor menționate.

Convingerea esențială a autorului este aceea că „trupul omenesc, această surprinzătoare *coincidentia oppositorum* a societății, a fost dintotdeauna un subiect de preocupare statornică, atât în spațiul eclezial, cât și în cel secular. Dincolo de viața trupească, în epidermă sau carnală, care duce la perversitatea omului, condamnată unanim de toți Sfinții Părinții, rolul pe care trupul îl are în viața duhovnicească a cunoscut nuanțări variate, explorate atât pe temeiul Sfintei Scripturi, cât, mai ales, prin experiența lor personală” (p. 438). În cadrul unei astfel de cercetări, „scrierile Sfinților Părinți, o adevărată teologie patristică, oferă pagini de o rară frumusețe despre menirea trupului, stabilind coordonatele clare ale oricărei dezvoltări teologice viitoare. În ele, cititorul lor va găsi oricând răspuns la multe din preocupările și provocările bioetice la adresa omului contemporan, după cum, prin maniera în care Sfinții Părinți au abordat problematica trupului omenesc de-a lungul timpului, cercetătorul textelor patristice poate evidenția o adevărată hermeneutică a trupului, cu valențe potențiale superioare pentru discursul teologic actual” (p. 438-439).

În *introducerea* lucrării (pp. 19-33), autorul fixează cadrele morale ale lumii și vieții omului contemporan, observând că problematica trupului „îi interesează pe toți: oameni de rând sau savanți, tineri ori bătrâni, femei sau bărbați; societatea întregă este subordonată trupului. [...] Cu toate acestea, disprețuit sau adorat, sănătos sau bolnav, frumos sau dizgrațios, trupul îi atrage fiecărui om atenția asupra lui. Nimeni nu poate trăi arătându-se indiferent față de trupul său. Și, pentru că este atât de interesant, el va rămâne, probabil, un spațiu al contradicțiilor și o temă mereu provocatoare” (pp. 20-21). Provocările la adresa trupului și contradicțiile

pe care le ridică reflecția asupra lui încearcă, așadar, să le clarifice și prezenta lucrare doctorală.

Prima parte generală a lucrării, *Trupul omului din perspectivă interdisciplinară* (pp. 35-136), este consacrată prezentării demersului cercetării contemporane asupra trupului, din perspectivă filosofică, medicală și istorică. De această dată, autorul pleacă în cercetarea sa de la unele delimitări și precizări conceptuale absolut necesare unei receptări obiective a analizei, prezentând diferențele de sens și semnificații ale noțiunilor de „corp” și „trup”, așa cum se disting ele din terminologia vetero și neotestamentară, din literatura patristică, filosofică și medicală; și făcând largi considerații asupra necesității redescoperirii și recurgerii la metoda holistică a Sfintei Scripturi și a Sfinților Părinți ai Spiritualității răsăritene, care puneau accent pe o viziune integrală și integratoare privind legătura ontologică dintre cele două elemente din constituția umană: trupul și sufletul, actele omului, fie trupești, fie spirituale, neputând fi izolate deplin unele de altele, în baza acestei unități de ființă.

După aceste precizări terminologice și conceptuale, autorul face o prezentare a semnificațiilor trupului, din perspectivă filosofică, insistând în mod deosebit asupra prezentării concepției lui Platon și Aristotel, Plotin și Proclus, care au influențat modalitatea de înțelegere a omului și a trupului acestuia în întreg Evul Mediu occidental.

Reținem, în mod deosebit, afirmația și argumentația autorului potrivit căroră „dualismul antic, pentru care corpul era ceva malefic, de care trebuie să scapi, a fost depășit de Sfinții Părinți prin teologia energiilor necreate, pentru care materia, neexistând din eternitate, este o concentrare de energie și lumină” (pp. 89-90). Învățătura creștină, arată autorul, pentru a fixa cadrele analizei sale ulterioare, „admite un «materialism mistic», dar nu în sens maniheist, de suveranitate absolută a sufletului, în raport cu desconsiderarea totală a trupului. Materialismul creștin se întemeiază pe realitatea Întrupării, a Învierii, a Înălțării cu trupul, dar și a Cincizecimii și a celei de a doua Veniri a lui Hristos, când omul întreg transfigurat, suflet și trup, va fi nemuritor, plin de slavă și de lumină” (p. 90).

La fel de interesante și adânci sunt reflecțiile privind interesul față de trup, în modernitate și postmodernitate, în cadrul așa-numitelor *antropologii ale prezentului*: antropologiile culturale, etnologice, istorice, sociologice, filologice.

Abordarea din perspectivă filosofică a problematicii trupului uman îl conduce pe autor la concluzii potrivit căroră „trupul omului s-a bucurat

permanent de o atenție sporită, fiind înțeles diferit în funcție de registrul social și cultural care îl observa. De la dorința de perfecțiune corporală a Antichității, la aceea de mutilare sub impulsul distrugerii plăcerii vinovate și al penitenței, sau de la vizualizarea lui în arta Renașterii, prin pictură și sculptură, până la abordarea lui literară, filosofică și științifică din perioada modernă; de la cultul sfințelor moaște și până la trupurile ca resurse de plăcere fără limite, corpul este un subiect comun de discuție și de meditație. Evoluția continuă a canoanelor sau a normelor referitoare la trup îl transformă într-un subiect atractiv și plin de miez pentru mentalitatea fiecărei epoci istorice în parte; însăși istoria mentalităților fiind mult mai ușor de observat în funcție de evoluția percepției asupra corpului omenesc” (p. 114).

În ceea ce privește perspectiva antropologiei medicale, autorul face o incursiune asupra medicinei egiptene, mesopotamiene, a Iranului și Chinei antice, și în mod particular a Greciei și Romei anterioare creștinismului (Anaximandru și Anaximene sau Thales; Heraclit din Milet, Empedocle și Democrit, Hipocrate, Galenus, Vesalius). Reținem deschiderea și invitația sa la dialog, exprimată prin afirmații potrivit cărora „medicina de astăzi se legitimează valoric pentru viitor numai printr-o schimbare reală a atitudinii față de pacient, tratând bolnavi și nu boli. Pacientul de azi trebuie să nu mai fie văzut ca un om fără identitate, un angrenaj de organe, un sistem de elemente, în care medicul își împlinește vocația sa demiurgică. Vindecarea trupului sau ameliorarea durerii, ca în cazul persoanelor cu metastaze diseminate, ușurarea durerii lor, ameliorarea simptomelor prin sprijinirea spirituală a celor bolnavi sau muribunzi, pentru a-i stimula și încuraja să depășească sau să-și asume suferința lor, sunt imperative ale medicinei moderne” (pp. 134-135). Autorul se solidarizează, astfel, ideii de medicină creștină, care să-l privească pe om și suferințele sale cu empatie și compasiune, valorizând demnitatea ființei umane, chiar și în stare de boală și suferință.

Extrem de interesantă și de utilă este lărgirea perspectivei medicale, prin prezentarea abordării asupra trupului uman în neuroștiințe și psihologia cibernetică, dar mai ales în discipline și științe de graniță, precum psihosomatica.

Ca o concluzie asupra acestei secțiuni interdisciplinare, apreciem parcurgerea de către autor a unei bibliografii largi de specialitate, filosofică și medicală, cu bogate și precise trimiteri istorice, ceea ce l-a condus la o cunoaștere profundă a demersului științific actual și general,

de redescoperire și reînțoarcere spre o viziune holistică și integrativă asupra ființei umane și a bogatei sale vieți, concretizată, în spațiul cercetării medicale, prin referințe tot mai largi asupra unor discipline de graniță sau de frontieră.

De asemenea, trebuie apreciată abilitatea candidatului de a identifica punctele de convergență între teologie și celelalte științe, în ceea ce privește tema analizată, precum și sublinierea actualității învățaturii Părinților Spiritualității Ortodoxe privind conceptele de trup, suflet, inimă, minte și legătura ontologică dintre ele. Convingerea sa este că „înțelegerea semnificației trupului nu poate fi dată sau nu se poate limita numai la cunoștințele oferite de anatomie și fiziologie, care sunt și rămân, cu toată valoarea lor incontestabilă, parțiale. Fenomenologia trupului este integrată în ontologia Persoanei” (p. 133).

După acest preambul interdisciplinar, autorul intră în fondul temei sale – prezentarea valorii trupului în Spiritualitatea Ortodoxă. Sunt făcute, astfel, precizări privind starea primordială a trupului (III.1.), noțiunile de „chip” și „asemănare” cu Dumnezeu, efectele căderii în păcat asupra trupului (III.1.1.) – despărțirea de Dumnezeu, stricăciunea, boala și moartea, schizofrenia spirituală, prin despărțirea minții de inimă și împărțirea ei în multitudinea gândurilor. De asemenea, este sintetizată, pe baza unei bibliografii patristice (Filon, Origen, Didim, Ambrozie, Irineu, Ipolit, Sf. Grigorie de Nyssa, Fericitul Augustin, Simeon Metafrastul) și contemporane, străine și românești (Vladimir Lossky, Panayotis Nellas, Părintele Dumitru Stăniloae, Jean-Claude Larchet), învățătura referitoare la „hainele de piele” (III.1.1.1.).

Inventariind unele exprimări negative la adresa trupului, întâlnite în literatura primelor veacuri creștine, autorul le echilibrează cu mult spirit de discernământ, subliniind faptul că „falsa opoziție dintre o ascețică severă a trupului, cu numiri negative date acestuia, încât el trebuie disprețuit, și, pe de altă parte, credința permanentă că omul va învia cu trupul său rezolvă orice înțelegere greșită a antropologiei primelor veacuri creștine. Sfinții Părinți, insistă autorul, sunt aceia care au reabilitat materia și trupul omenesc, împotriva diferitelor influențe de origine gnostică sau maniheică” (p. 152). Trupul „poate deveni bun sau rău, după cum viața practică este apropiată de Dumnezeu sau depărtată de El. Chiar și atunci când el devine rău, ascețica și spiritualitatea ortodoxă, în general, au mijloace duhovnicești de vindecare și reșezare a trupului în starea lui firească de colaborator al sufletului” (p. 154).

Demnă de urmărit este și analiza pe care autorul o face legăturii dintre minte și trup (III.1.2.), mecanismelor și lucrărilor minții, ca „ochi al sufletului” (III.1.2.1.), și mijloacelor de vindecare a ei, din împrăștiere: discernământul, trezvia, isihia, rugăciunea curată și neîncetată, lacrimile duhovnicești, toate conducând spre contemplație.

Tratând despre simțurile trupești și simțurile duhovnicești, pe baza scrierilor Sfinților Părinți asceți și a lucrărilor teologice actuale, candidatul face largi delimitări privind lucrarea și legătura lor, către acea „pliroforia” – de care vorbesc marii mistici creștini, ca „ancorare” a omului în Dumnezeu.

Largi și actuale aprecieri sunt făcute și în ceea ce privește rolul central al inimii în viața umană, atât ca organ anatomic, cât mai ales ca centru duhovnicesc al persoanei, iar în legătură cu aceasta sunt analizate teme și aspecte esențiale ale asceticii și misticii ortodoxe, precum trezvia, străpungerea inimii, curățirea ei, prin lucrarea virtuților, pacea sau liniștirea acesteia. Cu același caracter de inedit, apreciem secțiunea specială consacrată descrierii lucrării lui Dumnezeu în adâncul de taină al sufletului sau inima, ca loc de sălășluire a harului (III.1.3.2.), din chiar clipa Botezului creștin.

Folosind cu iscusință metoda analitică în cercetarea teologică, autorul consacră un spațiu special prezentării și analizării gândurilor: origine sau cauzalitate, feluri, lucrare (III.2.1.). Este descris, de asemenea, modul în care acestea se concretizează în păcate trupești (III.2.1.2.), precum și etapele păcatului, conform catalogului „gândurilor răutății”, alcătuit de Evagrie Ponticul și dezvoltat de Sfântul Ioan Casian, Sfântul Maxim Mărturisitorul, Petru Damaschinul și Isihie Sinaitul.

Din punctul de vedere al interesului cercetării sale, autorul analizează, în detaliu, păcatele trupești sau „carnale” (III.2.2). Apreciam, în mod particular, abordarea duhovnicească făcută de autor păcatului – ca boală a sufletului, dar care își manifestă efectele devastatoare și asupra trupului, precum și adâncile considerații făcute asupra *filavtiei* – iubirea păcătoasă de noi înșine, înțeleasă ca „o iubire nerațională a trupului sau o iubire patimașă de trup” (pp. 209-210), origine și cauză a tuturor păcatelor sau „început” al tuturor răutăților (p. 211).

Dintre patimile trupești, avându-și originea în *filavtie*, sunt descrise sintetic: lăcomia pânteceului (III.2.2.1.2.), desfrânarea (III.2.2.1.3.), iubirea de arginți (III.2.2.1.4.), fiind, totodată, prezentate remediile sau mijloacele trupești și spirituale de luptă împotriva lor.

Constant, autorul reiterează aprecierile pozitive la adresa trupului și a vieții înalte pe care acesta o poate practica, prin care devine, astfel, suport ideal pentru o viață duhovnicească îmbunătățită.

În capitolul al IV-lea, intitulat *Premise ale înduhovnirii trupului* (pp. 235-269), autorul își demonstrează încă o dată deplina fidelitate față de învățătura de credință a Bisericii și atracția față de dezvoltările ei patristice. Întruparea Mântuitorului, centru al istoriei și al creației (p. 236), este prezentată ca premisă ontologică fundamentală a îndumnezeirii omului, cale de restaurare a acestuia și a lumii întregi. Dacă experiența păcatului strămoșesc a introdus în firea omului suferința, boala și moartea, iar păcatele personale le amplifică, tămăduirea trupului, din punctul de vedere al spiritualității răsăritene, are mijloace sau căi specifice. Unele dintre acestea, asupra cărora se insistă, sunt Sfintele Taine. Alături de Botez și Mirungere, ca Taine ale inițierii creștine, candidatul prezintă Sfânta Euharistie ca „medicamentul nemuririi” (p. 262), care îl face pe om „părtaș la viața dumnezeiască” (p. 263). Alături de acestea, este prezentată Taina Sfântului Maslu, prin care Biserica își demonstrează calitatea de „spital duhovnicesc” sau, cum declară autorul, „dacă parohiile sunt niște cabinete de tratament ambulatoriu, mănăstirile sunt adevărate unități de terapie intensivă” (p. 266).

Redobândirea sănătății, în accepția cea mai înaltă a misticii ortodoxe, o reprezintă starea de nepătimire (apatheia), analizată, de asemenea, în pagini speciale (IV.2.2.)

Al cincilea capitol al tezei, *Înduhovnicirea trupului în spațiul ascetic și liturgic-sacramental al Bisericii* (pp. 271-356), prezintă implicarea trupului în efortul ascetic. Alături de urcușul sacramental al creștinului spre unirea cu Hristos, sunt descrise notele esențiale ale urcușului individual sau personal, prin asceză, apreciată a fi „lucrarea tămăduitoare a trupului” (V.1.1.). Dintre mijloacele ascetice personale, insistența analizei derulate se concentrează asupra postului trupesc și lăuntric (p. 278) și asupra înfrânării (p. 279), conducând spre stări spirituale culminante. Declarând că „viața omului este rugăciune” (p. 283), într-un larg capitol consacrat participării sau implicării trupului în lucrarea duhovnicească a rugăciunii (V.1.1.1.), autorul sintetizează, în pagini dense, învățătura duhovnicească ortodoxă privind dialogul omului cu Dumnezeu, prin rugăciune. Sunt descrise felurile și formele acestuia și metodele rugăciunii lui Iisus – „inima Ortodoxiei” (p. 291).

Nu sunt excluse nici afirmațiile privind viața monahală, ca mijloc de sublimare a trupului omenesc (p. 297), prin consacrarea deplină lui

Dumnezeu. Ceea ce surprinde este echilibrul de care dă dovadă, prezentând „chipul îngeresc” de viețuire și familia nu ca două căi total diferite și cu atât mai puțin opuse, ci complementare și conducând, este adevărat, prin mijloace specifice, spre ținta comună a vieții creștine – desăvârșirea. Dacă este adevărată afirmația că despre familie au vorbit cel mai frumos monahii, iar despre monahism – cei care s-au ostenit în familii binecuvântate, opinia autorului nu face altceva decât să întărească această „zicere”, în gândirea și simțirea sa monahul fiind „un om iubitor de asceză și de rugăciune” (p. 297), „un străin în lume și un înstrăinat de sine” (*ibidem*), „cavaler al Duhului” (p. 300).

Atât în cadrul viețuirii monahale – „școală a vieții în Duh” (p. 299), cât și în familie, „biserica în miniatură”, metoda cea mai eficientă de luptă împotriva păcatelor trupești o constituie cultivarea virtuților creștine. Aceasta este și rațiunea pentru care autorul insistă asupra virtuților trupești și a efectelor binefăcătoare ale lor asupra trupului (V.1.2.2.). Listele prezentate sunt multiple (Sfântul Petru Damaschinul, Sfântul Grigorie Sinaitul, Evagrie Ponticul, Sfântul Ioan Scărarul, Sfântul Isaac Sirul etc.), iar efectul general identificat al virtuților îl reprezintă unirea credinciosului cu Hristos – Izvorul lor.

Odată ce omul trăiește în lume și în timp, iar viața lui are un debut, dar și un sfârșit, în mod firesc, prezenta teză doctorală tratează și fenomenul universal al morții. Bogatele referințe științifice de tanatologie, precum și duhovnicești, privind acest „ultim mister” al vieții prezente sunt integrate într-o viziune profund optimistă și responsabilă, privind modul de a trăi frumos duhovnicește, ca garanție a unui sfârșit creștinesc și, prin aceasta, a unei împreună-viețuiri veșnice și fericite cu Hristos.

Aceste considerații ne introduc în conținutul capitolului al șaselea, *Trupul omului unit cu Dumnezeu* (pp. 333-356), în care autorul tratează despre îndumnezeire (theosis) și trupul pnevmatizat (VI.1.), trupul omului în extaz (VI.1.1), trupurile sfinților: moaștele (VI.1.1.1.), trupul omului înviat (VI.1.2.), trupul strălucitor al omului zilei a opta (VI.1.2.1.)

Perspectiva interdisciplinară: teologică, filosofică și medicală asupra trupului, este întregită, am putea spune „rotunjită”, în partea finală a lucrării, în care sunt prezentate semnificațiile lui în contemporaneitate.

Observațiile morale ale autorului privind trupul în cultura post-umană sunt triste, dar adevărate și juste. Într-o lume a virtualității digitale, a cyber-spațiului, se arată, „trupul și mintea omului rămân demodate pentru că nu pot fi upgrdate” (p. 360). Mai mult chiar, asistăm la „vulgarizarea

imaginii trupului în artă” (VII.1.2.), la pictarea, tatuarea, incizia, muti-larea și decorarea lui. Media, și în special televiziunea, este „adaptată funcțional să transmită mesajul erotic, ducând, prin hiperstimulare, spre erotizarea percepției umane și, implicit, spre o sensibilitate sexuală și chiar dependență de pornografie” (p. 374).

Prezentând valențe ale culturii trupului în lumea contemporană, au-torul descrie și unele provocări ale bioeticii la adresa trupului și ale vieții umane (VII.2.), dezbaterile privind transplantul de organe și arderea tru-pului mort (VII.2.1.), iluzia „eternizării tehnice a trupului” (VII.2.2.), mitul „tineretii fără bătrânețe”.

Tot cu o notă de actualitate și originalitate, trebuie remarcată analiza comparativă, din finalul cercetării sale, a reperelor unei gândiri neopa-tristice despre trupul omenesc (cap. VII), în care este prezentată concepția despre trup a trei mari „stâlpi ai Ortodoxiei”: Sfântul Justin Popovici (1894-1979), Părintele Profesor Dumitru Stăniloae (1903-1993) și Sfân-tul Cuvios Sofronie Saharov (1896-1993).

În *Concluziile* lucrării, sunt reafirmate ideile și rezultatele generale ale prezentei cercetări, contribuția pe care o are Spiritualitatea Ortodoxă, la înnoirea discursului despre trup, pentru omul contemporan, precum și calitatea ei de liant față de alte discipline, din arii largi de cuprindere, care au în centru atenției lor studiul vieții umane și al bogatelor sale forme de manifestare. Cităm convingerea și concluzia finală a autorului, care consideră că „în contextul noilor provocări ale lumii contemporane, mesajul Sfinților Părinți nu este una din multele oferte de mântuire, ci mărturia singurei căi de îndumnezeire, de unire a omului cu Dumnezeu. La acest început de mileniu, actualizarea practică a acestor sfinte învă-țături, înnoirea discursului antropologic, prin aprofundarea Tradiției autentice în spațiul liturgic și sacramental al Bisericii, poate constitui mi-siunea autentică, dar și provocarea Spiritualității Ortodoxe pentru omul de astăzi și pentru viitor” (p. 439).

Analizarea conținutului prezentei lucrări ne conduce la particula-rizarea unor aspecte esențiale legate de metodele de cercetare folosite și de rezultatele acesteia, precum și de calitățile autorului ei.

O primă trăsătură evidentă o constituie caracterul interdisciplinar fundamental al lucrării. Autorul folosește o bibliografie bogată și impor-tantă, demonstrând o însușire și cunoaștere precisă și corectă a domeni-ilor, noțiunilor și conceptelor analizate.

Conținutul lucrării demonstrează, în mod indubitabil, o remarcabilă capacitate de selecție și analiză a conceptelor și învățăturilor puse în discuție, pe care autorul, în multe aspecte, le lărgeste și le aprofundează în mod personal.

La elaborarea tezei, s-a făcut recurs sistematic la izvoarele autentice și fundamentale ale teologiei și spiritualității ortodoxe: Sfânta Scriptură și operele Sfinților Părinți normativi pentru credința răsăriteană și cu relevanță asupra temei cercetate, precum și la o bibliografie fundamentală, largă și esențială cercetării și aprofundării subiectului propus.

Maturitatea științifică a autorului se îmbină în mod strălucit cu acuratețea gândirii, reflexivitatea analizei și discernământul moral, dublate de o capacitate de exprimare am putea spune „tehnică”, în anumite secțiuni, iar în altele, de un „lirism” intrinsec și un farmec duhovnicesc aparte.

Perspectiva deschisă, precum și concluziile la care ajunge, sunt marcate de echilibru și deschidere spre dialog, autorul armonizând, pe de o parte, exprimările autorilor duhovnicești ai Spiritualității Ortodoxe, pe care i-a citat, iar pe de altă parte, propunând noi zone de cercetare și reflecție, nu doar pentru teologia academică, ci și pentru alte științe și discipline interesate de tema prezentată.

Îl felicităm din tot sufletul pe autorul acestei lucrări, ale cărei note fundamentale sunt: aria vastă de cercetare și deschiderile interdisciplinare largi, nota științifică pronunțată și finalitatea spirituală urmărită, toate acestea puse în valoare într-o argumentație teologică solidă și valorificate printr-un limbaj elegant, având convingerea că parcurgerea ei îl va familiariza pe cel care și-a asumat „truda” lecturii acestora cu unele din comorile de gândire și de trăire ale credinței noastre ortodoxe.

Pr. Prof. Univ. Dr. Ioan C. TEȘU